

Jääkauden ulkomuseo

■ JUHANI KAKKURI

Tiina Hietikko-Hautala:
Jääkauden jälkinäytös.
Merenkurkun saariston
maailmanperintö. Etelä-
Pohjanmaan ELY-keskus 2010.

Kun mannerjäätikkö vetäytyi maastamme Ruotsin puolelle noin 10 000 vuotta sitten, olivat Etelä- ja Länsi-Suomi suurelta osalta meren peitossa. Mannerjään vetäytymistä seurannut maannousu korjasi kuitenkin tilannetta kuivan maan eduksi koko ajan. Pohjanmaalla rantaviiva etäännytti ja etäännytti vieläkin merelle päin niin nopeasti, että sitä voi seurata jopa paljaalla silmällä. Uutta maata nousee Pohjanlahden rannikolla merestä 700 hehtaaria vuodessa eli siis kaksi hehtaaria päivässä! Niin nopea maannousu kiinnosti 1800-luvun jälkipuoliskolla suuresi myös kirjailija *Sakari Topelius*, joka kuvasi sitä monissa kirjoituksissaan. Hän piti Suomea Itämeren tyttärenä, jolle jokainen vuosisata lahjoittaa ruhtinaskunnan. ”Ei ruhtinatart’ ainoaa / niin rikasta, niin mahtavaa / emonsa antimista. / Mait’ yhä lahjaks’ saa hän näät; / miss’ eilen meri, huomissäät, / jo tuottaa touot kultapää”, hän kirjoitti *Maamme kirjassa*.

Nopea maannousu kiinnosti aikansa oppineistoa Merenkurkun kummallakin puolella jo varhain. Useimmat pitivät sen syynä veden vähenemistä Itämeren altaassa, ja sen kuviteltiin johtuvan milloin mistäkin, kuten veden

purkautumisesta Tanskan salmien kautta Atlantin valtameren (*Urban Hjärne*), reistä Itämeren pohjassa (*Anders Celsius*) tai Raamatun vedenpaisumuksesta, jota vielä oli jonkin verran jäljellä (*Emanuel Swedenborg*). Monet kaiversivat rantakiviin ja kallioihin merenpinnan korkeutta osoittavia merkkejä. Niistä tunnetuimpia ovat Anders Celsiusen tekemät merkit eräällä kivessä Gävlen edustalla. Myös Merenkurkun kallioihin on sellaisia merkkejä hakattu. Niistä vanhin on talonpoika *Simon Mattsonin* ”Watten mark” vuodelta 1697. Vaikka valistuneimmat ajattelivat jo 1700-luvulla maankohoamista, todistettiin se nousun aiheuttajaksi vasta 1800-luvulla, jolloin keksittiin myös jääkausiteoria.

Merenkurkussa maannousua on nykyisin noin 90 cm vuosisadassa. Sitä nopeampaa se on tiettävästi ainoastaan Kanadassa Hudson Bayn ympäristössä. Kymmenentuhatta vuotta sitten Pohjanmaalla velloivat Ancylusjärven hyiset vedet. Ainoastaan Lauhavuoren huippu ulottui vedenpinnan yläpuolelle, sekin ainoastaan nipin napin. Nykyisin paikalla komeilee 231 metriä korkea vuori. Niin paljon on maa nousut Pohjanmaan lakeuksilla jääkauden jälkeen.

Merenkurkun saaristo edustaa maapallon nuorinta geologista maisemaa. Se on sen vuoksi merkitty Unescon maailmanperintöluetteloon. Merkinnän mukaan se on jääkauden muovaamaa luonnonmaisemaa, joka on maailmanlaajuisesti arvokas ja jota tulee hoitaa osana ihmiskunnan yhteistä

luonnonperintöä. Siitä me suomalaiset voimme olla aidosti ylpeitä!

Merenkurkku on toki paljon muutakin kuin vain osa geologisesti kiinnostavaa luonnonmaisemaa silokallion uurteineen, *De Geer*-moreenikumpareineen, harjanteineen ja drumliineineen. Se on myös kansantaruista rikasta aluetta, jota uskomukset merihirviöistä ovat värittäneet, eivät kuitenkaan enää meidän aikanamme, vaan 1800-luvulla, kuten Raippaluodon nimismiehen eri viranomaisille lähettämistä kirjeistä ilmenee. Nimismiehemme teki siellä silloin tuttuvuutta merihirviön kanssa useita kertoja. Hän antoi sille nimenkin; se oli ”*Confusarius Maris Baltici*” eli Itämeren hirviö. Hän ei ollut ainoa otuksen näkijä, olivathan myös Norrskärin majakkamestari ja useat kalastajat sen omin silmin nähneet. Ei tiedetä, reagoivatko viranomaiset nimismiehen kirjeisiin!

Myös jättiläisiä on Merenkurkussa kuulemma joskus kuljeskellut, kuten jättipoika *Finn*, joka kouraisi kiviä Merenkurkusta ruotsinpuoleisella rannikolla ja sirotteli ne Suomen rannikolle. Tämä selittää sen, miksi Ruotsin Korkearannikko on syvä ja kivetön, mutta Merenkurkun saaristo on Suomen puolella kiviä täynnään. Jättiläisten eli jatulien syyksi on Merenkurkussa pantu mitä hyvänsä kiviin liittyvää, kuten kiviröykkiöitä, isoja siirtolohkareita, pirunpeltoja ja kompassiruusuja. Viittaahan kivistä kootun labyrintin eli jatulintarhan nimikin jo jättiläisiin. Nykyisin tällaiset kivilatamukset yhdistetään rautakauden muinaishautoihin.

Sadat kivikasauunit, joita paikalliset kutsuvat ryssänuuneiksi, puolestaan kertovat venäläisen sotilasväestön oleskelusta saaristossa suuren Pohjan sodan aikana. Ilmansuuntia osoittavat kompassiruusuut lienevät kalastajien käyttämiä suunnan näyttäjiä.

Merenkurkku on monelle lähes tuntematon osa Suomeamme. Harvapa tietää, missä esimerkiksi Valassaaret sijaitsevat Mikkelinsaarista puhumattakaan. Mikkelinsaarten saaristossa, joka siis sijaitsee Merenkurkussa, on kolmisensataa erinäköistä ja -kokoista saarta, on isoja saaria, pikkusaaria, metsäsaaria, luotoja, kareja ja kivikoita. Juumoreenien päällä esiintyy De Geer -moreenivalleja, kumpumoreeneja, muinaisrantoja, rantavalleja sekä fladoja ja kluuveja. Mitä viimeksi mainitut ovat, selviää Tiina Hietikko-Hautalan kirjoittamasta kirjasta.

Entä sitten Valassaaret? Ne ovat juumoreeniselänteiden kirjoama vanhaa kulttuurimaisemaa, jossa ovat liikkuneet niin majakanvartijat, björköbyläiset kalastajat kuin kesälaitumella olleet lampaatkin. Lähes tuhat venäläistä sotamiestä on kohdannut siellä matkansa pään Suomen sodan kohtalokkaan jäävaelluksen aikana vuonna 1809. Valassaaret muistetaan myös punaiseksi maalatus- tautamajakasta, jonka Gustave Eiffelin insinööritoimisto suunnit- teli vuonna 1886, se sama toimit- to, joka myöhemmin suunnitteli Pariisin maamerkinä tunnetun Eiffel-tornin. Majakan rakennus- työ sai lisävauhtia, kun viisi laivaa haaksirikkoutui Valassaarten edus- talla yhden ja saman yön aikana.

Esittelyn ansaitsee myös Vaas- nan luoteispuolella sijaitseva Raip-

paluoto, jonne johtava Suomen pi- sin silta valmistui vuonna 1998. Siellä on vanhaa ja uutta, van- hantyylistä saaristokylää ja uu- dempaa rakennuskantaa rinta rin- nan ja sulassa sovussa. Myös siel- lä sijaitseva Kustaa Aadolfin kirk- ko on nähtävyys, erityisesti alttari ja saarnastuoli, jotka siirrettiin sin- ne Vanhasta Vaasasta kymmenisen vuotta ennen Vaasan paloa. Maail- manperintösaaristomme korkein kohta, seitsemäntoista ja puolen metrin korkuinen Strömsbacken, sijaitsee sek in Raippaluodossa.

Merenkurkun saaristo tarjoaa kävijälleen monenlaista nähtävää, kuten keltaista tyrnimarjaa ja ran- taniittyjen pirteää väriiloistoa vaaleanpunaisine, sinisine, violetteine ja keltaisine kukintoineen. Eläin- kunnan edustajista mainittakoon harmaahylje, norppa ja tietenkin myös kettu. Meressä on runsaasti kalaa, siian lisäksi lohta, silakkaa, ahventa ja kuoretta. Vapaa-ajan ka- lastajille on tarjolla haukea ja tai- menta. Merestä nousevat fladat ovat ahventen, särkien, haukien ja säynävien kutupaikkoja. Linnuista merikotka on uljain; se on epäilyk- settä saariston kuningas ja Suomen suurin petolintu, jolla siipien kärki- väli voi olla yli kaksi metriä. Myös muita lintuja on paljon; on pikkutiikkaa, rantaniityillä viihtyvää töyhtöhyppää, kosteikkojen kuo- via ja kurkea. Rantapensaikossa konsertoivat ruokokerttuset, pa- jusirkut ja harvinaisempina luh- ta- ja viitakerttuset sekä satakie- li. Matalavetinen maisema karei- neen ja kallioluolineen on pullol- laan pesintä- ja ruokailualueita, on lapintiiraa, kalatiiraa, merikihua ja loppia avoimilla luodoilla ja ruok- kia ja riskilää kivikkosilla ulkosaa- rilla. Yli 130 lintulajia on löytänyt

sieltä pesimäpaikan. Lisäksi ulko- saariston kautta kulkee arktisten la- jien muuttoväyliä.

Tiina Hietikko-Hautalan *Jää- kauden jälkinäytös* on viehättävästi kirjoitettu ja kuvitettu teos, joka esittelee lukijalleen monipuolisesti Merenkurkun historiaa, geologiaa, luontoa ja asutusta, saariston pit- kää tietä maailman luonnon pe- rintökohteeksi. Se on helposti lu- ettava ja tyyliasultaan selkeä teos, oikea tiedon aarreaitta, joka so- pii niin kouluikäiselle kuin vart- tuneelle lukijalle. Kirjan lopussa on lähdeluettelo, luettelo geologi- sista termeistä ja Itämeren vaiheis- ta sekä hakemisto, jotka lisäävät teoksen käyttökelpoisuutta. Toi- vottavasti tämä kirja herättää luki- jassaan myös kaukokaipuuta Me- renkurkun saaristoon.

Kirjoittaja on täysinpalvellut Geodeet- tisen laitoksen ylijohtaja ja professori.

